

upravlinnia : teoriia ta praktyka : materialy nauk.-prakt. konf. [Legal aspects of public administration : theory and practice : materials of scient. – pract. conf.], Dnipro, DRIDU NADU, December 14, 2011, 256 p.

15. Nyzhnyk, N. R. and Mashkov, O. A. (1998), *Systemnyi pidkhid v orhanizatsiakh derzhavnoho upravlinnia : navch. posib.* [Systems approach in the organisation of public administration : a textbook], Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.
16. Obolenskyi, O. Yu. (2011), *Opornyi konspekt leksii z navchalnoi dystsypliny «Publichne upravlinnia» : naukova rozrobka* [Supportive compendium of lectures on academic discipline “Public administration” : a scientific development], NADU, Kyiv, Ukraine.
17. Pavliuk, N. V. (2016), “Theoretical principles of organizational and legal mechanisms of public administration in Ukraine”, *Demokratychnе vriaduvannia*, Iss. 16-17.
18. Chernov, S. I. (2014), *Tekst leksii z dystsypliny «Publichne administruvannia»* [Lectures text on the discipline “Public administration”], KhNUMH, Kharkiv, Ukraine.

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-08>

Принципи адміністративного права: характеристика загальних ознак

Шарая А.А.

*Запорізький національний університет вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
an_anu@rambler.ru*

Ключові слова:

принципи, принципи права, принципи адміністративного права, ознаки.

Надійшло до редколегії:

12.12.2018

Прийнято до друку: 15.02.2019

В статті запропоновано характеристику загальних ознак принципів адміністративного права. Використано для основи доктринальні джерела з теорії права та адміністративного права. Серед ознак принципів адміністративного права запропоновано розглядати: універсальність та загальнозначущість, регулятивність, соціальна обумовленість, нормативність, системність, основоположність, стабільність, прогресивність, непорушність.

Principles of administrative right: characteristics of general signs

Sharaia A.A.

*Zaporizhzhya National University, Zhukovskiy str, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
an_anu@rambler.ru*

Key words:

principles, principles of law, principles of administrative law, signs.

In the article the characteristic of general signs of principles of administrative law is offered. The doctrinal sources from the theory of law and administrative law are used for the foundation. The lack of increased integrated attention among scholars to the study of the principles of administrative law creates the notion that such a category does not have a significant effect on administrative law, is secondary and not important to him. Modern changes that take place in the political, social and legal life of our country require an updated view of the principles of the leading branch of domestic law - administrative. The importance of the principles of administrative law is that they create the preconditions for the formation and development of modern administrative-legal science, effective rule-

making and effective law enforcement. Principles reflect the ideological ideas of the proper existence and construction of administrative law; they express the essence of the rules of behavior of subjects; act systematically as a set of basic and most general rules; their effect extends to all components (or their majority); cause improvement of the industry, and their violation entails the abolition or review of decisions in the case or the use of other means of liability. Among the signs of the principles of administrative law proposed to consider: universality, regulatory, social conditioning, normative, systemic, fundamental, stability, progressivity, inviolability.

Відсутність підвищеної комплексної уваги серед науковців до дослідження принципів адміністративного права створює уявлення, що така категорія не має істотного впливу на адміністративне право, є вторинною та неважливою для нього. Проте, варто помітити, що адміністративне право в сучасних умовах дуже стрімко розвивається, системно переглядається його предмет, зміст, система, тому аналіз сучасних доктринальних підходів до визначення ознак принципів адміністративного права як фундаментальної категорії останнього відіграє важливу роль. Сучасні зміни, які відбуваються у політичному, соціальному та правовому житті нашої країни, вимагають оновленого погляду на принципи провідної галузі вітчизняного права – адміністративного. Важливість принципів адміністративного права полягає в тому, що вони створюють передумови для формування та розвитку сучасної адміністративно-правової науки, ефективної нормотворчості та дієвого правозастосування. До того ж, варто погодитись із позицією авторів підручника «Адміністративне право України» за загальною редакцією Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука та В.В. Зуй, що принцип є підґрунтям права, він виступає активним центром, спроможним виконувати провідну і керуючу роль у формуванні та розвитку адміністративного права. Вони виражають його природу, забезпечують єдність його змісту, накреслюють спрямованість і найбільш суттєві риси регулювання [1, с. 33-34]. Вчені-

адміністративісти, пропонуючи власні підходи до визначення поняття «принципи адміністративного права», здебільшого збігаються у таких твердженнях: 1) принципи адміністративного права – це основні засади, ідеї, положення, які покладені в основу галузі; 2) принципи адміністративного права – це підстава для формування і функціонування системи та змісту галузі; 3) принципи адміністративного права – це підґрунтя для адміністративно-правових норм; 4) принципи адміністративного права – це базис діяльності суб'єктів адміністративного права, 5) принципи адміністративного права – це гарантія забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства і держави. Навряд чи, можна сперечатися із правильністю вказаних тез, проте слід зазначити, що саме вони відображають дійсний зміст і значення принципів адміністративного права, а тому повинні стати основою для формулювання єдиного, загальноприйнятого доктринального визначення принципів адміністративного права й подальшого його нормативного закріплення.

Задля демонстрації дійсного потенціалу, реального ресурсу принципів адміністративного права, варто здійснити загальну характеристику ознак, які їм притаманні та дозволяють виокремити їх в окремий блок принципів. Незважаючи на достатню кількість розробок питань, присвячених принципам адміністративного права (в наукових,

публіцистичних, монографічних роботах), на жаль визначення ознак принципів адміністративного права остаточно не вирішено, спірним і зараз залишається питання їхньої сутності, що потребує додаткового обґрунтування й конкретизації в умовах сучасних державних і політичних перетворень.

Розпочати аналіз ознак принципів адміністративного права можна із такої як універсальність та загальнозначущість. На думку Л.С. Явіча, універсальністю принципів права є те, що ними (принципами права) пронизана вся юридична матерія і вони повинні враховуватись у будь-якій правовій ситуації. Загальнозначущість принципів права полягає в тому, що вони спрямовують весь механізм правового регулювання суспільних відносин [2, с. 11]. Особливістю системи адміністративного права є відсутність єдності у поглядах на перелік її структурних елементів. Проте, принципи, розроблені адміністративно-правовою наукою і закріплені в адміністративному законодавстві, мають всеосяжну спрямованість, вони повинні бути такими, щоб їх можна було б застосувати до кожної складової (процедурної, деліктної, процесуальної тощо). До того ж, така ознака відображає можливість перенесення принципів на будь-які адміністративні правовідносини незалежно від їх суб'єкта, об'єкта чи змісту, тобто дія принципів адміністративного права є неперсоніфікованою і невичерпною. Неперсоніфікованість, тобто відсутність вказівки на конкретного адресата, дозволяє принципам адресуватися не до якоїсь однієї особи, а відразу до багатьох поіменно не перерахованих. Невичерпність принципу означає можливість його багаторазової реалізації. Іншими словами, принцип встановлює правило (стандарт) для невизначеної (потенційно нескінченної) кількості випадків певного виду і невідомої кількості осіб певної категорії [3, с. 22].

Наступною у переліку ознак можна запропонувати виокремлювати таку як регулятивність, враховуючи те, що

принципи права – це продукт свідомості й волі людей, які містять певні веління, приписи, правила поведінки, що реалізуються в життя суспільством і державою та регулюють стільки, скільки регулює саме право [4, с. 12–14]. Завдяки високому рівню узагальнення правових ідей, принципи визначають загальні засади як всієї галузі адміністративного права, так і окремих її складових (серед яких зазвичай виокремлюють адміністративно-деліктні провадження, адміністративне судочинство, адміністративно-процедурні провадження, адміністративно-управлінські провадження тощо). Їх призначення полягає у впорядкуванні поведінки суб'єктів адміністративного права, встановлюючи для них певні рамки, а отже, принципи є не тільки засобом відображення панівних у державі ідей та поглядів, вони також містять у собі вимоги до учасників цих правовідносин, виступаючи важливим інструментом їх регулювання. Звісно, адміністративно-правове регулювання здійснюється на підставі адміністративно-правових норм, однак усі норми адміністративного законодавства мають узгоджуватися із принципами адміністративного права, ґрунтуватися на них. У той самий час, регулятивні особливості принципів права не можна ототожнювати з регулятивними характеристиками норм права, оскільки у принципів вони є більш абстрактними. У даному випадку регулювання адміністративних відносин відбувається з більш «високих» позицій, оскільки, використовуючи лише принципи, неможливо в усіх випадках врегулювати конкретні правовідносини.

До ознак принципів адміністративного права можна віднести соціальну обумовленість. Вказана ознака полягає в тому, що, як правило, у принципи трансформуються ті ідеї, які відповідають соціально-економічним умовам розвитку суспільства, а також політичним, ідеологічним та іншим процесам, які відбуваються у державі. Вказана ознака відображає зміст права із

його соціальними основами – тими закономірностями суспільного життя, на яких побудована конкретна правова система. Адже принципи, у їх первісному вигляді (до моменту сформованості) є світоглядними ідеями, наслідком панівних у суспільстві поглядів, переконань, уявлень, ідеалів, життєвих або науково-доктринальних спрямувань. Суб'єктами формування таких ідей є окремі індивіди, їх об'єднання, суспільство в цілому. Теоретичні узагальнення, правові теорії, завдяки об'єктивізації у нормах права чи доктринальних дослідженнях, стають принципами адміністративного права. Зміст принципів права обумовлений об'єктивними соціальними закономірностями. Основоположні ідеї права виступають не довільними конструкціями людського розуму, а особливою формою вираження об'єктивних соціальних закономірностей.

Наступна ознака принципів адміністративного права – їх нормативність. Зміст поняття «нормативність» включає в себе закріплення або відображення принципу в нормах права. До моменту такого закріплення основоположна ідея, яка перебуває у статусі «претендента» на роль принципу, і ще не закріплена в законі, вона не може вважатися принципом права, вона залишається лише теоретичною, науковою ідеєю, яка належить до системи розробок правової науки. Можна вести мову про те, що жодні ідеї самі по собі не можуть регулювати правовідносини, допоки вони не будуть закріплені в правових нормах, не набудуть державно-владного характеру, ознак нормативності. В той же час, закріплення принципів у нормах права, повинно забезпечувати їх неухильне дотримання під загрозою настання негативних наслідків для порушників або під загрозою скасування рішень у справах, прийнятих із таким порушенням. У літературі нормативністю визнається загальнообов'язковий характер вимог, що дозволяє виконувати функцію регулювання суспільних

процесів, причому не тільки опосередковано через норми, але й самостійно [5, с. 189]. Тому саме ця ознака відображає забезпечення неухильного дотримання основних положень, виражених в принципах адміністративного права усіма суб'єктами правозастосування.

Зважаючи, що принципи адміністративного права повинні викладатися не у хаотичному порядку, а у логічній послідовності, треба звернути увагу на таку їх ознаку як системність. Принципи являють собою взаємопов'язану систему правових норм, яка є основою всього масиву адміністративного законодавства. Значення кожного принципу обумовлюється не тільки його власним змістом, а й функціонуванням усієї системи принципів, яка припускає їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, а також узгодженість їх змісту та форм реалізації. Такий взаємозв'язок забезпечує єдність всіх сфер і напрямів адміністративного права. Варто наголосити на тому, що системність принципів адміністративного права характеризує спільність цілей, відсутність внутрішніх суперечностей як усередині окремих елементів, так і між ними. Між тим, зміст якого-небудь одного елементу не може зводитись до змісту іншого чи поглинатися ним. Частіше за все відбувається така ситуація, коли порушення одного принципу призводить до порушення інших принципів і, врешті-решт, — до порушення законності взагалі. Важливе місце у формуванні цілісного уявлення про систему принципів має питання про значимість кожного з них. Узагальнюючи вищенаведене, можна стверджувати, що у рамках цілої системи кожен з принципів має самостійний зміст, який не повинен дублювати інші принципи. У той самий час принципи обумовлюють один одного і дуже часто слугують гарантіями забезпечення інших принципів. Обов'язково доповнюючи, а не суперечачи один одному, вони визначають і структуру адміністративного права в цілому. Разом із тим, окремі принципи перебувають у відносинах рівноваги або й

конкуренції між собою. Можливі ситуації, коли реалізація одного принципу перешкоджає реалізації іншого або декількох.

Серед ознак принципів адміністративного права варто виокремити і таку ознаку як основоположність. Принципи частіше за все визначають як найзагальніші, основоположні та фундаментальні правові положення та ідеї, що вирізняються верховенством по відношенню до інших норм адміністративної діяльності, які, у свою чергу, мають впливати з принципів, ґрунтуватися на них, конкретизувати дію того чи іншого принципу, але, в жодному разі не суперечити їм. Таким чином, завдяки своїй загальності, кожен принцип досить яскраво характеризує сутність адміністративного права. Більше того, досить часто у науковій фаховій літературі можна зустріти позицію, відповідно до якої, однією з основних ідентифікаційних ознак, що обумовлюють виокремлення галузі права, є наявність саме специфічних, характерних тільки для її предмета принципів правового регулювання. Ідеї, які покладені в основу системи принципів адміністративного права, є компромісом, що виникає на підставі узагальнюючого об'єднання декількох, іноді конкуруючих ідей дрібного масштабу. У результаті подібного узагальнюючого об'єднання виникає загальна ідея, що здатна впливати на більш широкий спектр адміністративних правовідносин. Основоположність принципів визначає їх зміст, сутність та правомірність: принципи можуть бути підставою для зміни окремих адміністративно-правових норм. Також, як виняток із загальних правил дії норм, принципи мають зворотну силу, що дозволяє їм поширювати свою дію на будь-яку норму, що одержала закріплення раніше, аніж сам принцип, аж до її відміни і невизнання пов'язаних з нею наслідків.

Варто виокремити і таку ознаку принципів адміністративного права як їх стабільність. Якщо норми адміністративного права є досить мінливими та приймаються і змінюються

для належного врегулювання трудових відносин, то принципи адміністративного права довготривалі, що свідчить про їх стабільність. Так, Р. Давід і К. Жоффре-Спінозі зазначають, що норми права можуть змінюватись від розчерку пера законодавця. Проте в них багато таких елементів, які не можуть бути вільно змінені, оскільки вони тісно зв'язані з нашою цивілізацією й нашим способом мислення. Законодавець не може впливати на ці елементи [6, с. 19-20]. Ймовірно, мова йде якраз про принципи права. Слід підкреслити, що чим вищу ланку в ієрархічній системі принципів займає певний принцип, тим менш змінюваний характер він носить. Такі принципи як принцип справедливості, рівності, свободи, гуманізму, що є загальнолюдськими принципами права, носять найбільш сталий характер, забезпечуючи цим стабільність правового регулювання. Принципи права змінюються не стільки за своєю власною формулою, скільки за тим соціальним змістом, який в цю формулу вливається [7, с. 153]. У той же час, такий стабільний характер принципів права не заважає їм одночасно забезпечувати динамізм правового регулювання. Як зауважує М.І. Козюбра, принципи права не просто визначають зміст права та спрямованість правового регулювання, а й їхню людиноцентричну природу. Вони є своєрідним індикатором права, оскільки задають формат, який дозволяє праву виконувати своє призначення в суспільстві – створювати умови для нормальної життєдіяльності людей, бути антиподом свавілля і беззаконня, забезпечувати рух суспільства до свободи і соціального прогресу [8, с. 68].

Окремою ознакою принципів адміністративного права слід виокремити їх прогресивність, адже вони сприяють розвитку галузі, направлені на вдосконалення окремих її складових. Так, на думку авторів підручника «Адміністративне право України. Повний курс», принципи адміністративного права характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності

основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, які є реально досяжними [9, с. 40]. Так, принципи адміністративного права є передумовою прогресу галузі адміністративного права в цілому, сприяють якісному поліпшенню окремих її складових елементів.

Ну і безсумнівною ознакою принципів адміністративного права є їх непорушність. Зневага до принципів або їх порушення з боку законодавця, органів публічної адміністрації, суду чи інших суб'єктів адміністративного права можуть підірвати стабільність правової системи, негативно відобразитись на стані правосвідомості або порушити підтримуваний правопорядок. Саме тому порушення будь-якого принципу обов'язково має тягти за собою відповідальність суб'єктів правозастосування та/або скасування чи перегляд рішення у справі, прийнятого з таким порушенням. При визначенні різних видів наслідків порушення принципів, слід мати на увазі різні форми реагування закону на суттєві та несуттєві порушення.

Підсумовуючи, можна сказати, що принципи мають й інші значущі властивості та ознаки. Однак, вище були наведені найбільш вагомні критерії, завдяки яким дані нормативні утворення іменуються саме принципами та отримують особливий правовий режим застосування. Серед таких ознак: універсальність та загальнозначущість, регулятивність, соціальна обумовленість, нормативність, системність, основоположність, стабільність, прогресивність, непорушність. Коротко підсумовуючи визначене, зазначимо, що принципи відображають у собі світоглядні ідеї щодо належного у побудові та організації адміністративного права; вони виражають сутність правил поведінки суб'єктів; діють системно як сукупність основних та найзагальніших правил; їх дія поширюється на всі складові (або їх більшість); зумовлюють вдосконалення галузі, а їх порушення тягне за собою скасування чи перегляд рішень у справі або застосування інших засобів відповідальності.

Література

1. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
2. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. Москва : Юрид. лит., 1978. 224 с.
3. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
4. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / Ю. С. Шемшученко, Ф. Г. Бурчак, В. В. Цветков та ін. ; під ред. В. М. Семенова, О. Я. Прагнюк. Київ : Ін Юре, 1997. С. 12–14.
5. Козюбра Н. И. Социалистическое право и общественное сознание. Киев : Наук. думка, 1979. 207 с.
6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова. Москва : Междунар. отношения, 1999. С. 19–20.
7. Явич Л. С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. Москва : Юрид. лит., 1961. 172 с.
8. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
9. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

References

1. Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M. and Zui, V. V. (2010), *Administratyvne pravo* [Administrative Law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. Yavych, L. S. (1978), *Pravo razvytoho sotsyalystycheskoho obshchestva. Sushchnost y pryntsypi* [The right of a developed socialist society. Essence and principles], Yuryd. lyt., Moskow, Russia.
3. Pohrebniak, S. P. (2008), *Osnovopolozhni pryntsypy prava (zmistovna kharakterystyka)* [Fundamental principles of law (content characteristic)], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
4. Shemshuchenko, Yu. S., Burchak, F. H., Tsvietkov, V. V. (1997), *Mizhnarodno-pravovi aspekty Konstytutsii Ukrainy* [International legal aspects of the Constitution of Ukraine], In Yure, Kyiv, Ukraine, pp. 12–14.
5. Koziubra, N. Y. (1979), *Sotsyalystycheskoe pravo y obshchestvennoe soznanye* [Socialist law and social consciousness], Kyiv, Nauk. dumka, Ukraine.
6. Davyd, R. and Zhoffre-Spynozy, K. (1999), *Osnovnye pravovye systemy sovremennosti* [Basic legal systems of the present], Translated by Tumanova, V. A. Mezhdunar. otnosheniya, Moskow, Russia.
7. Yavych, L. S. (1961), *Problemy pravovoho rehulyrovaniya sovetskykh obshchestvennykh otnosheni* [Problems of legal regulation of Soviet social relations.], Yuryd. lyt., Moskow, Russia.
8. Koziubra, M. I. (2015), *Zahalna teoriia prava* [General theory of law], Vaite, Kyiv, Ukraine.
9. Halunko, V., Dikhtievskiy, P., Kuzmenko, O. and Stetsenko, S. (2018), *Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs* [Administrative Law of Ukraine. Full course], OLDI-PLIUS, Kherson, Ukraine.

УДК 339.565:351.88:351.815(477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-09>

Юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні

Калниш Д.О.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
kalnysh_dmytro@ukr.net*

Ключові слова:

адміністративно-правове регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, експортно-імпортні операції, ліцензування зовнішньоекономічної діяльності, експортні (імпортні) квоти.

У статті досліджуються юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні. Аналізуються основні нормативно-правові акти, які регламентують здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Зазначаються юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні в розрізі повноважень суб'єктів, які здійснюють державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Наводиться ряд пропозицій щодо підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні.

Надійшло до редколегії:

18.12.2018

Прийнято до друку: 20.02.2019